

**HISTORY
OF ARCHITECTURE
AND MONUMENT
CONSERVATION**

**HISTORIA ARCHITEKTURY
I KONSERWACJA ZABYTKÓW**

WOJCIECH KOCKI

PhD Eng. Arch.

Lublin University of Technology
Faculty of Civil Engineering and Architecture
Chair of Contemporary Architecture
e-mail: w.kocki@pollub.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5954-7735>

SPORTS HOUSE IN LVIV IN THE SECOND POLISH REPUBLIC: DESIGN OF A FORMAL AND UTILITARIAN BUILDING IN THE FORM OF A MULTIFUNCTIONAL SWIMMING POOL

DOM SPORTOWY WE LWOWIE W II RZECZPOSPOLITEJ:
PROJEKT OBIEKTU REPREZENTACYJNEGO I UŻYTKOWEGO
W FORMIE WIELOFUNKCYJNEJ PŁYWALNI

ABSTRACT

During the interwar period, period many examples of sports facilities were built in the Second Polish Republic. These groups of facilities had one function designed for practicing a specific sport discipline but also multifunctional facilities were also built. Sports centres played a role not only enabling amateur exercises and improving sports skills but they were also the seats of sports societies, unions, clubs or circles that associated sports enthusiasts and promoted the development of physical fitness through sport. The activity of such groups was necessary due to the political and economic situation of the country at that time. The period of the first half of the interwar period was a time of state reconstruction, uncertainty and challenges for society after the end of the First World War. The reconstruction of the country also concerned the sports infrastructure, in which apart from facilities with a form resulting directly from their function (stands, halls, ski jumps) formal buildings were also built. One of the examples of such facilities is the Sports House in Lviv, designed by Jerzy Nechay. The example of the Sports House in Lviv and its formal location a short distance from the city centre is an example of modern design that combines a form of use with a formal function.

Keywords: swimming pool, Lviv, interwar period, Second Polish Republic, sports architecture, sports house, Jerzy Nechay

STRESZCZENIE

W II Rzeczypospolitej, w dwudziestoleciu międzywojennym, zrealizowano wiele przykładów obiektów o funkcji sportowej. Charakterystyczną grupą obiektów w tym okresie były kryte pływalnie. Ośrodki sportowe pełniły rolę nie tylko umożliwiającą odbywanie ćwiczeń amatorskich i doskonalenie umiejętności sportowych, ale również były to siedziby towarzystw sportowych, związków, klubów lub kół zrzeszających miłośników sportu i propagujących rozwój tężyzny fizycznej poprzez sport. Okres pierwszej połowy dwudziestolecia międzywojennego to czas odbudowy państwa, niepewności oraz wyzwań dla społeczeństwa po zakończeniu I wojny światowej. Jednym z autorów obiektów sportowych był Jerzy Nechay. Sylwetka Jerzego Nechaya ukazuje, w jaki sposób w okresie międzywojennym było możliwe zdobycie wykształcenia, działalność projektowa oraz publicystyczna w zakresie podręczników oraz poradników budowlanych. Odbudowa kraju dotyczyła również infrastruktury sportowej, w której, poza obiektami o formie wynikającej bezpośrednio z ich funkcji (trybuny, hale, skocznie), wznoszono również obiekty reprezentacyjne. Przykła-

dem takiego obiektu z przykładów takich obiektów jest Dom Sportu we Lwowie projektu inż. Jerzego Nechaya. Na podstawie dokumentacji archiwalnej przeprowadzono badania dotyczące układu funkcjonalno-użytkowego obiektu oraz jego architektury. Przykład Domu Sportu we Lwowie oraz jego reprezentacyjnej lokalizacji w niewielkiej odległości od centrum miasta obrazuje nowoczesną myśl projektową w połączeniu funkcji użytkowej z reprezentacyjną.

Słowa kluczowe: Lwów, II Rzeczpospolita, dwudziestolecie międzywojenne, architektura sportu, dom sportu, pływalnia, Jerzy Nechay

1. INTRODUCTION

In the period after regaining independence, many initiatives related to the development of social activity were created. Priority actions included work on the reconstruction of the Polish economy as well as the reconstruction and expansion of the infrastructure, e.g., sport enabling the development of various disciplines. Appropriate facilities consisting of sports grounds, buildings and accompanying facilities increased the potential for the development of activities in this area.¹ Groups and societies were created to bring together athletes of particular disciplines both amateurs and professional players. Such activities led to an ever-increasing organization of sport and enabled participation in international competitions and Olympics. The construction of large sports centres and stadiums also opened the possibility of organizing international competitions in Poland. Such actions testified to the progressing reconstruction of the country and the increasing possibilities of the state. In the interwar period several Polish athletes won first places in international competitions such as the Olympic Games.

An important role in the development of physical culture and sports activities in the country in this period is attributed to Marshal Józef Piłsudski. In 1926, he became the Inspector General of the Armed Forces. As a marshal he patronized many sporting events. He paid particular attention to the development of physical culture of children and youth, emphasizing the importance of sport in learning and defensive training. With the support and initiative of Józef Piłsudski, many sports associations and institutions promoting the development of sport and recreation were established (Dudek, 2004, pp. 62–63). In the uncertain and politically unstable period after the end of the First World War, ensuring the physical fitness of society, especially children and youth,

was a well-thought-out action in terms of a potentially upcoming armed conflict. Among the sports infrastructure facilities erected, all disciplines that existed at that time were included. Shooting ranges were also a large group among these facilities. Sports clubs were established alongside military bases, in which civilians were trained. Actions at the state level led to the creation of an organizational structure that promoted participation in sports exercises involving the largest possible part of the population at different ages.

2. INDOOR SWIMMING POOL FACILITIES IN THE INTERWAR PERIOD

In the first half of the interwar period, there was a significant increase in the number of projects related to sport and recreation. Lviv was one of the most important sports centres with sports clubs and associations of sports enthusiasts. Due to the importance of the city on a national scale, sports infrastructure projects concerned a wide range of disciplines. Football fields, tennis courts, gymnasiums, athletics tracks, swimming pools, shooting ranges, horse and winter sports facilities and stadiums were built. In some facilities, apart from the part concerning practicing sports, there was also a part intended for the seat of a club or society as well as buildings for temporary accommodation.

Among the sports facilities with the main function of a swimming pool and accompanying functions, one can distinguish the facility in the complex of the Central Institute of Physical Education in Warsaw, whose construction of which began in 1928. The designer of the sports complex was Edgar Norwerth (Śleboda, 2000, pp. 161–176). The swimming pool building was located in the centre of the urban development of the sports complex (Norwerth, 1930, pp. 405–420). The characteristic form with the dominant water tower complemented the composition of the complex of buildings. The rhythmically designed facade referred to the modular arrangement of windows in the other residential buildings of the institute. The swimming pool hall measured 12 × 25 m. Outside the pool basin, along the longer edge of the

¹ A significant increase in the number of sports facilities took place in the second half of the interwar period. The state organization that contributed to enabling the implementation of investments related to sport and recreation was Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFIPW).

hall, stands were located and on the shorter wall there was a ski jumping hill. The facilities consisted of a set of necessary hygienic and sanitary rooms were divided into men's and women's sections with separate entrances to these zones. Static calculations for the building including the roof canopy in the form of an arch were made by engineer Stanisław Hempel (Woźnicki, 1929, p. 279). Illumination of the hall was provided by the glazing of the roof and the characteristic round windows on the facade located rhythmically between reinforced concrete columns. A similar facility, albeit on a smaller scale, is the indoor swimming pool located at Karpacka Street in Lviv. The designer of the swimming pool was Leopold Karasiński. The architectural form was obtained through the composition of several rectangular blocks. The facades are horizontally divided with several strips of alternating white plaster and modularly designed windows filled with brick cladding (Pszczółkowski, 2016, p. 138). The almost entirely glazed facade of the hall with a swimming pool basin was the building's distinctive element, along with an inscription in a Modernist style above the main entrance, reading 'pływalnia' (Munz, 1934).

Swimming pools were also implemented in the form of open swimming pool basins with accompanying buildings in which changing rooms, hygienic and sanitary facilities, main entrance, ticket offices, a café or restaurant and stands were designed. One example of a municipal swimming pool with a Modernist plan and the form of the facade was the swimming pool at Łazienkowska Street in Warsaw, designed by Aleksander Kodelski. The facility was blended into the existing landform using the elevation to create an auditorium for the public. The facility has a characteristic form of a multi-level ski jump. Both amateur exercises and sports competitions were organized there. The bottom of the pool basin at the ski jump could be sunk 5 m which enabled safe use of the facility. The development of the area around the swimming pool included a sandy beach and green areas covered with a lawn. The facility served as both a swimming pool and a meeting and integration place for the inhabitants of Warsaw (*Architektura i Budownictwo*, 1938, pp. 26–27).

Open swimming pool facilities include for example: a swimming pool in the Żelazna Woda park in Lviv built in years 1935–1938. Also a facility with a sports function as well as a health resort i.e. the swimming pool in Ciechocinek designed by Romuald Gutt and Aleksander Szniolis and built in 1931 (Kordiak, Uchowicz, 2018). A similar facility was the open swimming pool in the sports park in Wisła created in the years 1930–1934, designed by E. Zaczyński and S.

Tworowski (Kordiak, Uchowicz, 2018). Open swimming pools of a similar scale were located in many cities of the Second Polish Republic including: Kraków, Jastrzębie Zdrój, Grudziądz, Katowice and Poznań.

The equipment of water sports facilities was adapted to the then requirements described in textbooks and standards. Recommendations were most often developed on the basis of foreign facilities and the technical and functional solutions used in them. The functional division of the buildings into two zones — women's and men's — was designed. The rooms accompanying the swimming pool were finished with ceramic tiles creating a washable surface. Most of the facilities had technical rooms for the purification of water from the swimming pool basin as well as a boiler room ensuring the circulation of hot water in the building. In both indoor and outdoor swimming pools, the lighting of the pool basin was designed evenly through reflectors of pole lanterns. With regard to the development of construction technologies in the interwar period and the then new finishing materials, there is a visible tendency in the designed buildings to use such solutions. Pool basins were most often designed in reinforced concrete technology. If the basin was part of an open-air swimming pool and served as an ice rink in winter the walls were designed at a slight inclination in such a way that it was possible to move the ice without the risk of destruction of the concrete structure. The cladding in the pool basins was most often made of glass, ceramic tiles and terracotta. Ski jumps erected in reinforced concrete or steel technology were frequent addition to pool basins. ladders and stairs enabling entry to the basin, properly designed hardened surfaces recesses along the walls enabling the collection of impurities remaining on the surface of the water surface, and additional paddling pools preventing contamination of the swimming pool basin and hygiene and sanitary rooms were inseparable elements related to the safety of use (Osmolski, 1928, pp. 80–148).

Among the sports facilities one can distinguish the name — 'sports house'. The research methodology for historical research and analysis of literature, iconographic and written sources, cartographic and archival query showed that the name of this type of facility occurs individually as a description of a sports building designed in Lviv.² The term sports house does not appear in the resources submitted in the query as a description of the type or function of

² The survey was carried out in the National Archives in Krakow, the Archives of New Records, the Museum of Sport and Tourism in Warsaw, the State Archives in Lublin.

the facility or as the name of project. Archival documentation entitled 'Alternative to the project of the Sports House in Lviv' designed by Jerzy Nechay presents the innovative design approach of combining a swimming pool with the seat of a sports club. The architecture of the building was designed in the Modernist style with a clearly formal elevation with a main entrance.

Sports facilities with an entrance zone in the form of a corridor, ticket offices, changing rooms, sanitary facilities and a swimming pool basin can be described as indoor swimming pool facilities. In such buildings, it was possible to ensure the use of the swimming pool year-round regardless of weather conditions. These types of facilities also served additional functions as meeting and integration spaces, not only through practicing sports but also using the restaurants located in the building. In addition to indoor facilities there were also outdoor ones with open pool basins.

Such projects were most often built in large cities, to be used by as many users as possible. Some of the architectural solutions testified to the desire to achieve the effect of a formal and modern facility, instead of merely a sports building.

A complex of facilities with a swimming pool in the Żelazna Woda Park in Lviv was similar in character and function. In the place where waters rich in iron occurred, a park complex was established. Kamińskiego Pond was a natural place for swimming and enjoying water attractions. In the years 1935–1938, a decision was made to build an open-air swimming pool with pool basins. The design of the swimming pool was prepared by architects Karasiński and Kozakiewicz. The building was designed in an axial, formal manner. The main building with a high hall was covered with a hip roof and two side parts with a flat roof. It was one of the largest water facilities in Lviv with several swimming pools located in a green area. The function of the facility was conducive to spending the time of the residents on recreation and integration (Dynamo swimming pool, accessed: 21.08.2023).

In Lviv, sports infrastructure was built at a dynamic pace. Associations, unions and organizations promoting sports amateur and professional sports were created. In the interwar period it was possible to develop sports skills in almost every discipline. One example of a monumental wooden stand was the one at the athletics stadium belonging to the 'Hasmonea' Jewish Sports Club. The facility of the grass pitch with the stand was also Marshal Józef Piłsudski Stadium in Lviv used by the 'Czarni' Sports Club.

3. JERZY NECHAY — AUTHOR OF AN 'ALTERNATIVE SPORTS HOUSE DESIGN IN LVIV'

Jerzy Nechay was the author of the Alternative Design of the Sports House in Lviv (Marsztyn and Niemiry-cz, 1977, pp. 652–653). He was born on 19 July 1899 in Rudki (eastern Galicia). His father was a judge. In 1917, he graduated with honours from a gymnasium in Lviv. During his school years, he was a member of the scouting team. His first employment after graduation was that of a railway telegraphist. At the beginning of the interwar period (1918–1921), he served in the army in a communications regiment. At the end of his service, he reached the rank of sergeant but due to a disability related to rheumatoid arthritis he was discharged. After finishing his service, Jerzy Nechay enrolled into the Lviv Polytechnic, from which he graduated in 1925 with honours. During his studies he was a student activist chairing the Union of Engineering Students. Also at that time he was involved in journalism for the first time as the editor of the Lviv technical magazine *Życie Techniczne*. These activities contributed to obtaining a scholarship for foreign professional specialization. During this period he visited Switzerland, Germany and France. One of the places where he worked was the Federal Materials Laboratory in Zurich led by Professor Mirka Rosa. Another centre of work was also Stuttgart with Professor Adolf Kleinlogl. Until 1930, after returning from a scholarship he worked as a junior and then a senior assistant at the Faculty of Civil and Water Engineering of the Lviv Polytechnic. The place of the research was the Mechanical Experimental Station and the scope of the research concerned building materials. His supervisors and scientific mentors were Professor Stefan Bryła and Professor Emil Bratro. During this period he also worked as a structural engineer in Lviv in the Czerwiński, Jurasz i Zachariewicz company. At the same time, Jerzy Nechay published in the Lviv monthly *Czasopismo Techniczne* and in 1930 he took the position of technical director at the Portland-Cement Association of Polish Factories in Warsaw. The tasks he performed were related to technical consultations in the practical field the use of cement in concrete mixes and with the editors of *Cement* and *Beton* journals. In 1934, he co-founded the Polish Association of Building Engineers and served as its chief secretary. Several years earlier, starting around 1930, he participated in the standardization work of the Polish Committee for Standardization. During the Second World War, he took an active part in the defence of Warsaw. In 1939 he was a soldier of the Home Army in which he co-created the sapper formation called

Tractor. Afterwards, then head of the formation Professor Stefan Bryła became his successor. After 1945, he worked as a director at the Cement Factory Association in Sosnowiec and the Construction Industry Department and the Building Research Institute in Warsaw. Working simultaneously as a construction lecturer at the Warsaw University of Technology in 1954, he received the title of associate professor.

Among the structures designed by Jerzy Nechay one can distinguish the House of Technicians in Lviv from 1925, the Lwi Gród guest house in Krynica from 1926, engineering structures including factories, cold stores, bridges, aircraft hangars in Dęblin from 1933, oil tanks on Hel from 1936, the building of the District Court in Gdynia from 1938, and the building of the General Staff in Warsaw from 1938 (Marsztyn and Niemirycz, 1977, pp. 652–653).

Jerzy Nechay can be characterized as a talented and extremely hard-working man who had been active in many organizations and associations since his school days. During his professional career, journalism was also one of his many interests.³

4. LOCATION

The building of the sports house was located in the southern part of the city of Lviv. There were numerous public spaces and recreational areas in this location. The investment site was located in the Halicka district one of the five districts into which the city was divided at that time.⁴ From the north parallel to Obertyńska Street ran Pełczyńska Street where there was a citadel. From the west Obertyńska Street was connected with Kadecka Street where the area belonging to the cadet school was located. Southern part of Obertyńska Street bordered on undeveloped green and recreational areas that existed up to Stryjska Street. These areas also bordered on the southern side with the Kilińskiego park.

Currently Obertyńska Street in Lviv is named after Zaryckich Street. Based on an analysis of the photomap of the city of Lviv it can be concluded that there are no traces of the Sports House designed by

³ Among his books we can also distinguish: the handbooks *Beton w budownictwie mieszkaniowym: praktyczny podręcznik dla inżynierów i techników* (1933 and 1946), *Konstrukcje żelbetowe* (1950–1955), *Wyprawy szlacheńskie i kamień sztuczny* (1951, 1959), *Beton na wsi: zbiór praktycznych wiadomości o stosowaniu betonu w budownictwie wiejskim i miasteczkowym* (1945, 1946, 1950) and jointly authored handbooks, namely *Podręcznik budowlany* (1947–1951, 3 volumes), *Podręcznik inżynierii* (1946–1951, 4 volumes).

⁴ Up to 1930, the city had been divided into five districts, and into nine afterwards.

Jerzy Nechay. The available archival maps of the city of Lviv also do not confirm that the building was built in the interwar period.

Street names also changed: the old Pełczyńska Street is now Dmytra Witowskiego Street, Kadecka Street is Bohaterów Majdanu Street, Wulecka Street is Akademika Sacharowa Street, Supińskiego Street is Kociubynskiego Street, Kosynierska Street is Karpynia Street, and Czysta Street is Boya-Żeleńskiego Street. The streets: Bułgarska, Pochyła, Stryjska and Grecka have not changed their names.

The probable location of the planned Sports House facility can be determined by analyzing the development and the direction of the city's development at that time. The northern part of Obertyńska Street is undeveloped and there are also no premises to continue the frontage development which is clearly marked in the western part of the street. The indicated area marked in green is undeveloped. Nowadays it is in the northern part of Obertyńska Street the 'Dynamo' sports complex was built bordering the Park of Culture and Recreation. The architect of the facility was Myron Vendzylovych (Grankin, 2010, p. 262). The building was built in the years 1969–1972 on the site of the Pełczyński pond used in winter as an ice rink and tennis courts. The facilities of the pond ice rink and courts in the interwar period belonged to the Lviv Association of Tennis Players and Skaters.

5. DESIGN OF THE SPORTS HOUSE IN LVIV

The alternative design of the Sports House by Jerzy Nechay was the result of consultations and surveys conducted by the Municipal Committee of Physical Education and Military Training (WFiPW).⁵ The reason for which the documentation was reworked was the too high cost of the project. In the original documentation the scope of the project was too large and the implementation of infrastructure described as unprofitable. These were public toilets which were not designed for the swimming pool but were part of a gymnasium and rooms for boxing and fencing. All surfaces of the rooms were reduced and the legitimacy of their presence was verified again. In the newly designed functional and spatial arrangement, an increase in the accessibility of the swimming pool and the possibility of using it by a higher number of people were developed.

⁵ There is no information in the archival documentation about other authors of the project or Jerzy Nechay's cooperation with engineers or industry designers.

In the part of the ground floor (basement), sanitary facilities unrelated to the swimming pool have been introduced with changing rooms, showers, bathtubs and saunas. Such a division of functions could allow people to use showers and saunas but without the need to use the swimming pool. These were people using outdoor sports areas. Using this part was supposed to be cheaper for potential users than tickets to the main part with a swimming pool.

Further optimization and an increase in the profitability of the facility was the introduction of a multifunctional meeting room on the first floor. This space was the so-called lecture room, adapted to the gathering of many people. In addition to its primary function, this room was to be rented for parties meetings and other activities that would bring additional income to the facility's operations.

In the written section of the design documentation, one can find information that the alternative design does not differ significantly from the first version. However, the author and reference to the original design were not given. According to the text, the original layout was similar in form, scale, architecture and services.

Due to the difference in the terrain on the plot the level of the basement floor was levelled to the land adjacent to the building. On the other side of the building, the floor level was designed approx. 2 m below grade. In the centre, there was a reinforced concrete basin, a swimming pool with a boiler room and a water filtering room. The facilities for publicly accessible locker rooms, showers and saunas were divided into two zones for men and women. People using this part of the facility could not go to the swimming pool area. Only service employees could enter the ground floor through internal staircases. Each zone was equipped with 17 bathtubs, 20 showers and a sauna zone for about 40 people. There were 60 changing rooms and 6 toilets in the cloakroom. Based on the initial estimates described in the documentation each zone was designed for 700 people in a 10-hour operating mode. In total, the facility was to serve 1,400 people (men and women) daily. The entrance to the technical facilities of the building with the boiler room led through the door in the front elevation located under the main stairs. It was also through this door that coal was delivered to the boiler room.

The ground floor was accessed via a formal external staircase. Cash registers were provided in the vestibule. In the eastern part a small room for the so-called buffet. In the western part there were doctors' offices and rooms for the management of the building. After purchasing a ticket users could go

to the changing rooms on the next floor. The changing room was accessed via internal staircases to the shower area and then to the swimming pool area. In the space with showers on the ground floor both in the women's and men's areas there are places for massage and gymnastics.

In the documentation, the swimming pool basin was redesigned in relation to the original design, which consisted of extending the swimming pool by 2 m, thus adapting its dimensions to the then requirements for organizing swimming sports competitions (a swimming pool measuring 20×25 m).

On the first floor, an additional place for the public was provided, namely, galleries accessible from the main corridor. There is also a meeting room for 25 people on this floor. There is also a reading room with a library. Men's changing rooms were equipped with 90 cabins and about 40 common changing spaces. In the women's area, there were 65 cabins and about 34 common changing spaces. The designed functional and spatial arrangement was calculated for 2,200 people using the swimming pool daily. According to estimates for 1928, about a quarter of this amount was expected. Viewing galleries accessible from the corridor were also designed on the third floor.

A gallery was located above the meeting room for additional audiences for larger events. This space could also be used as a cinematographer's station with a projector that showed presentations or films on the opposite wall of the meeting room. In the left wing, there were 11 rooms, each with an area of approx. 25 m^2 . It was also assumed that the rooms could be divided in any way to match the space to the specificity and size of the club. The right wing was intended for premises for the building manager, service and laundry.

The attic space above the second floor was intended for storage of sports equipment including: sports props, skis, balls, costumes and archival documentation.

According to the standards of the Association of Cities in Germany referred to in the archival documentation, the rate of effective use of the swimming pool was 1 person per 2.5 m^2 of the facility per hour. Assuming the daily opening of the facility for 10 hours and 450 m^2 of space, a daily capacity of 1,800 people was achieved.

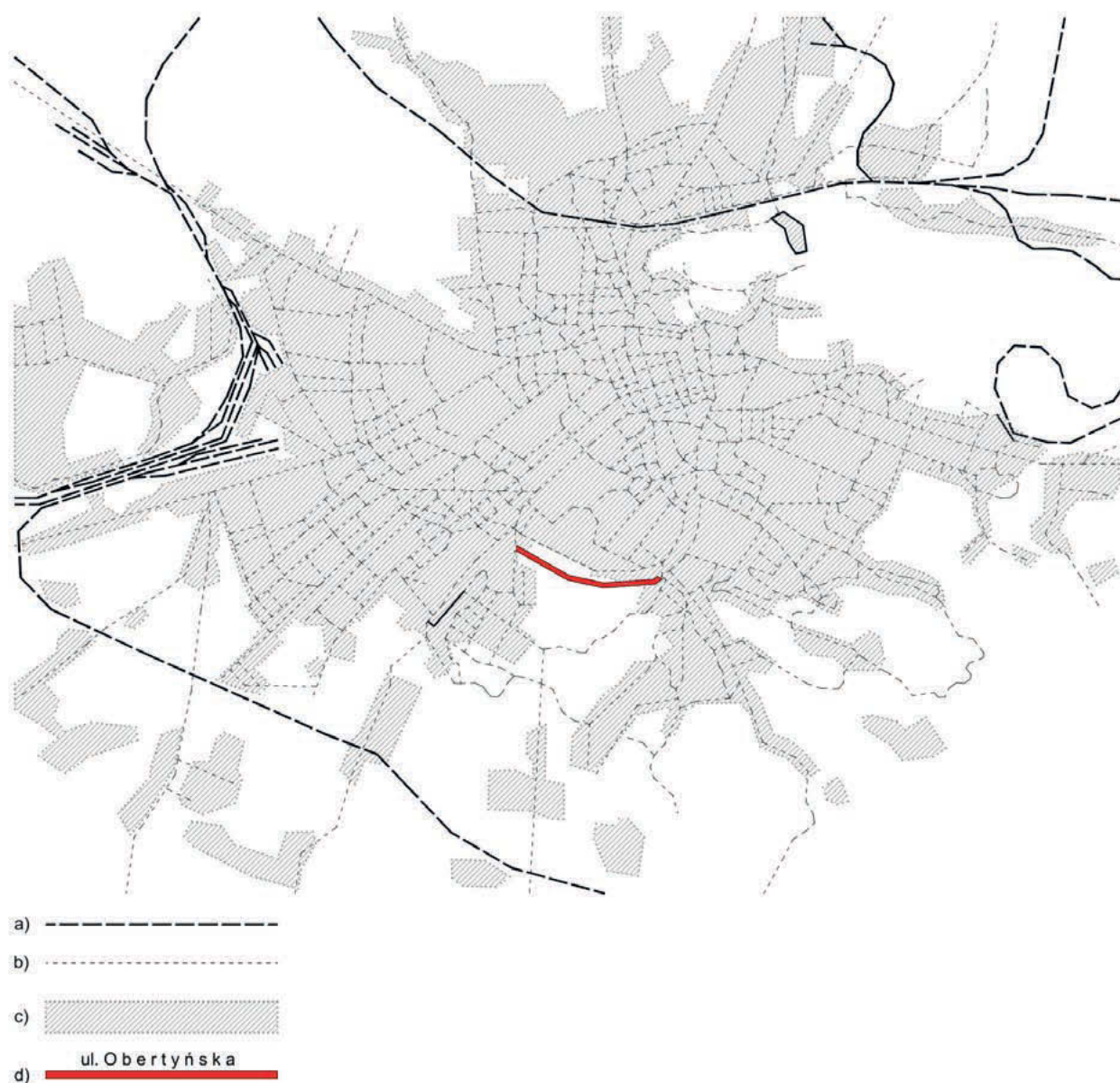
6. CONCLUSIONS

Due to the current political situation in Ukraine regarding the armed conflict it is not possible to verify the archival resources in Lviv or in other cities where it would be possible to find the first version of

the design documentation of the Sports House at Obertyńska Street.⁶ The description of Jerzy Nechay's profile allows for an extended analysis of the documentation due to the author of the project. In 1929, which appears as the completion date of the design, Nechay was 29 years old. Already at this age he was an experienced engineer with extensive knowledge in the use of cement in reinforced concrete elements and design. He gained experience through six years of design practice as a structural engineer in the company Inżynierowie Czerwiński, Jurasz i Zachariewicz and scientific work in research carried out at the Mechanical Experimental Station of the Lviv Polytechnic. It can be said that the development of the second version of the Sports House design by Jerzy Nechay was an intentional commission due to the author's knowledge and experience. The description

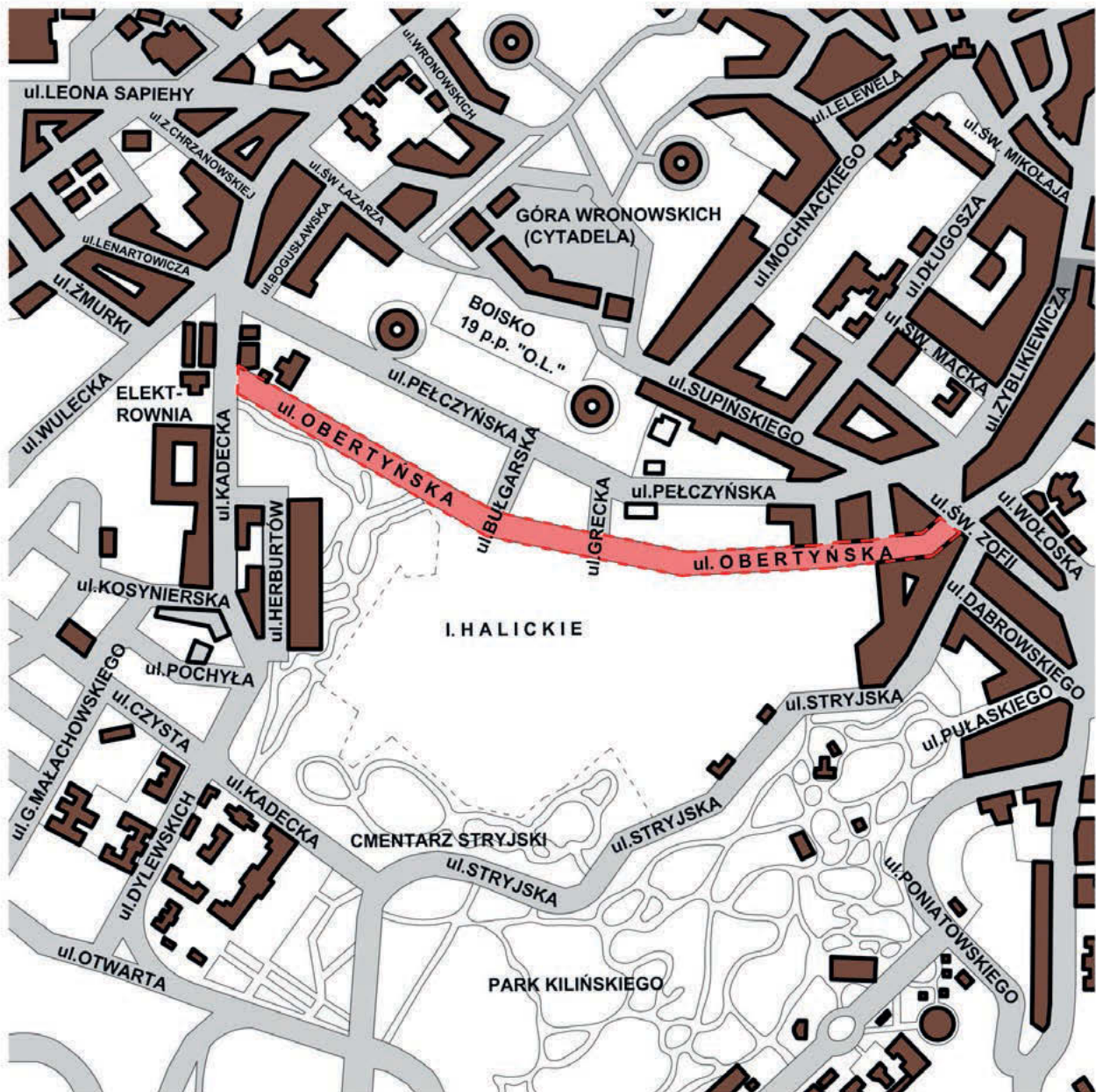
and drawing documentation show that the author made a large-scale design optimization in order to enable the project's execution due to the original design's prohibitive costs. Based on the analysed functional and utility layout of the building it can also be stated that the arrangement of individual rooms and zones for different functions was made in an extremely well-thought-out and optimal way. The ergonomic arrangement of the functional layout is also visible in the proposed circulation layout which the author provided to the minimum extent necessary for the service of all rooms. The Sports House in Lviv at Obertyńska Street is an unbuilt structure in which many innovative design procedures and modern design ideas were used. It combined the main function of the facility as a swimming pool with additional accompanying uses.

⁶ The results are basic, preliminary research, and the author intends to perform the next stages of archival query and analysis of digital materials in order to find the first version of the project and determine the precise location of the Sports House. An archival query was carried out in many archives, e.g., The Museum of Sport and Tourism in Warsaw, the National Archives in Krakow, the New Records Archives in Warsaw, the State Archives in Lublin — the results of the query do not indicate the existence of a similar type of facility under the name 'Dom Sportowy' or 'Dom Sportu' in the interwar period, moreover, the results the queries also did not reveal the possibility of preliminary verification of the precise determination of the facility's location.

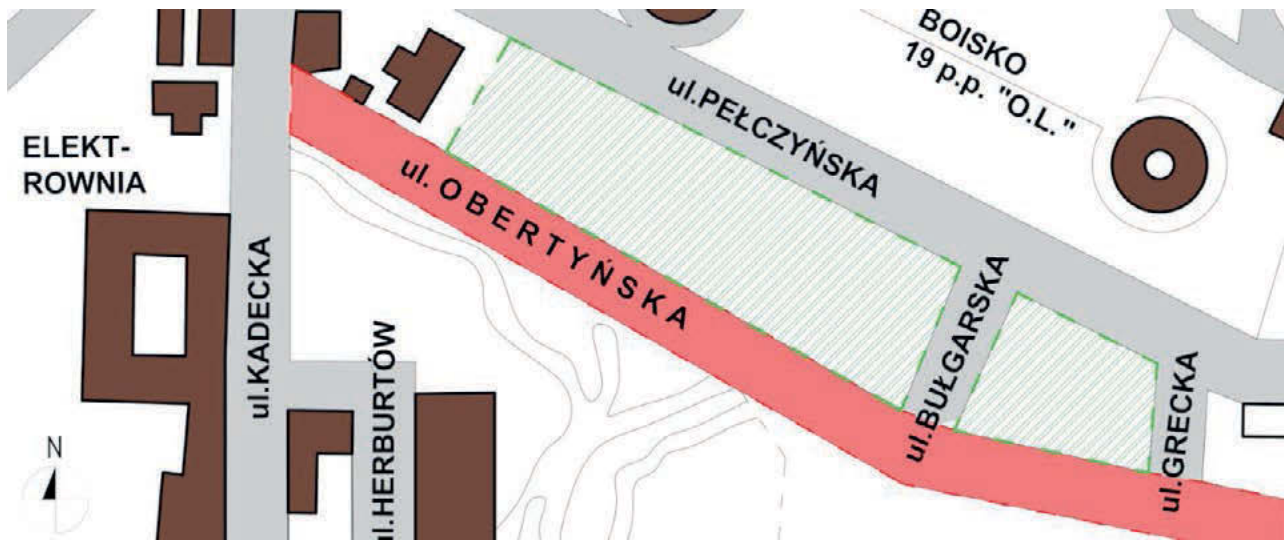
Ill. 1. Map of the city of Lviv from 1932, location of Obertyńska Street, where the construction of the Sports House was planned, markings: a) railway tracks, b) roads, c) built-up area, d) Obertyńska Street. Source: original work based on the map in: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Vol. II, Warszawa: Jan Cotty.

Il. 1. Mapa miasta Lwowa z 1932 roku, lokalizacja ulicy Obertyńskiej, przy której planowano budowę Domu Sportowego, oznaczenia: a) trakcja kolejowa, b) drogi, c) obszar zabudowany, d) ulica Obertyńska. Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy w: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Tom II, Warszawa: Jan Cotty.

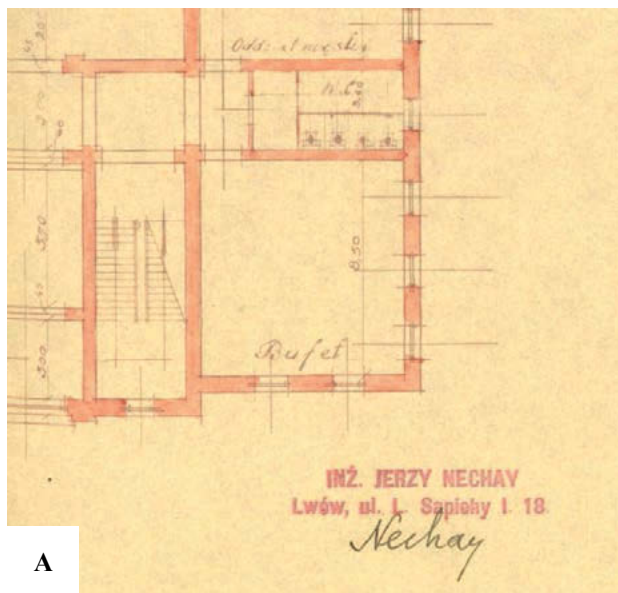
III. 2. Fragment of the city of Lviv, location Obertyńska Street and the immediate surroundings. Source: original work based on the map in: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Vol. II, Warszawa: Jan Cotty.

II. 2. Fragment miasta Lwowa, lokalizacja ulicy Obertyńskiej oraz najbliższe otoczenie, Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy w: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Tom II, Warszawa: Jan Cotty.

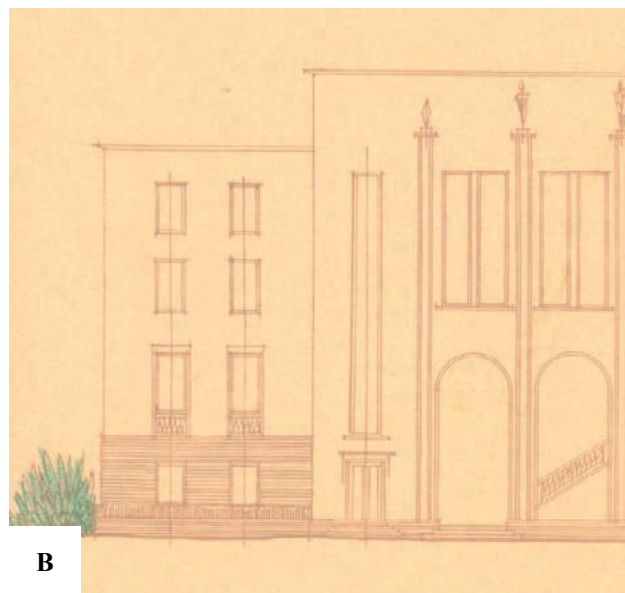

III. 3. The probable location of the Sports House marked in green and with a dashed line. Source: original work based on the map in: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Vol. II, Warszawa: Jan Cotty.

II. 3. Prawdopodobna lokalizacja Domu Sportowego oznaczona kolorem zielonym i linią przerywaną. Źródło: opracowanie własne na podstawie mapy w: *Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych* (1932), Tom II, Warszawa: Jan Cotty.

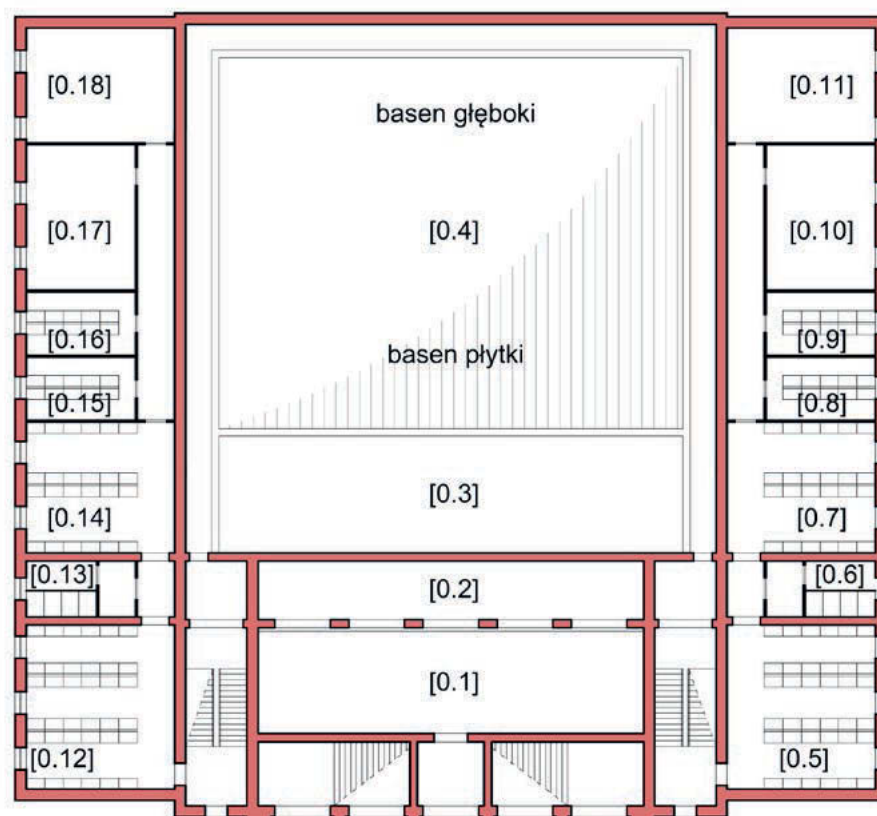
A

B

III. 4. Fragment of archival documentation, A — ground floor plan, B — main front elevation. Source: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

II. 4. Fragment dokumentacji archiwalnej, A — rzut przyziemia, B — główna elewacja frontowa. Źródło: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

III. 5. Ground floor plan,

- 0.1 — water filter room,
- 0.2 — boiler room,
- 0.3 — reservoir tank,
- 0.4 — swimming pool,
- 0.5 — changing rooms,
- 0.6 — toilets,
- 0.7 — changing rooms,
- 0.8 — showers,
- 0.9 — showers,
- 0.10 — room with bathtubs,
- 0.11 — sauna 'steam room',
- 0.12 — changing rooms,
- 0.13 — toilets,
- 0.14 — changing rooms,
- 0.15 — showers,
- 0.16 — showers,
- 0.17 — room with bathtubs,
- 0.18 — swimming saunas.

Men's ward rooms: 0.5, 0.6, 0.7, 0.8, 0.9, 0.10, 0.11, Women's ward rooms: 0.12, 0.13, 0.14, 0.15, 0.16, 0.17, 0.18.

Source: original work based on Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

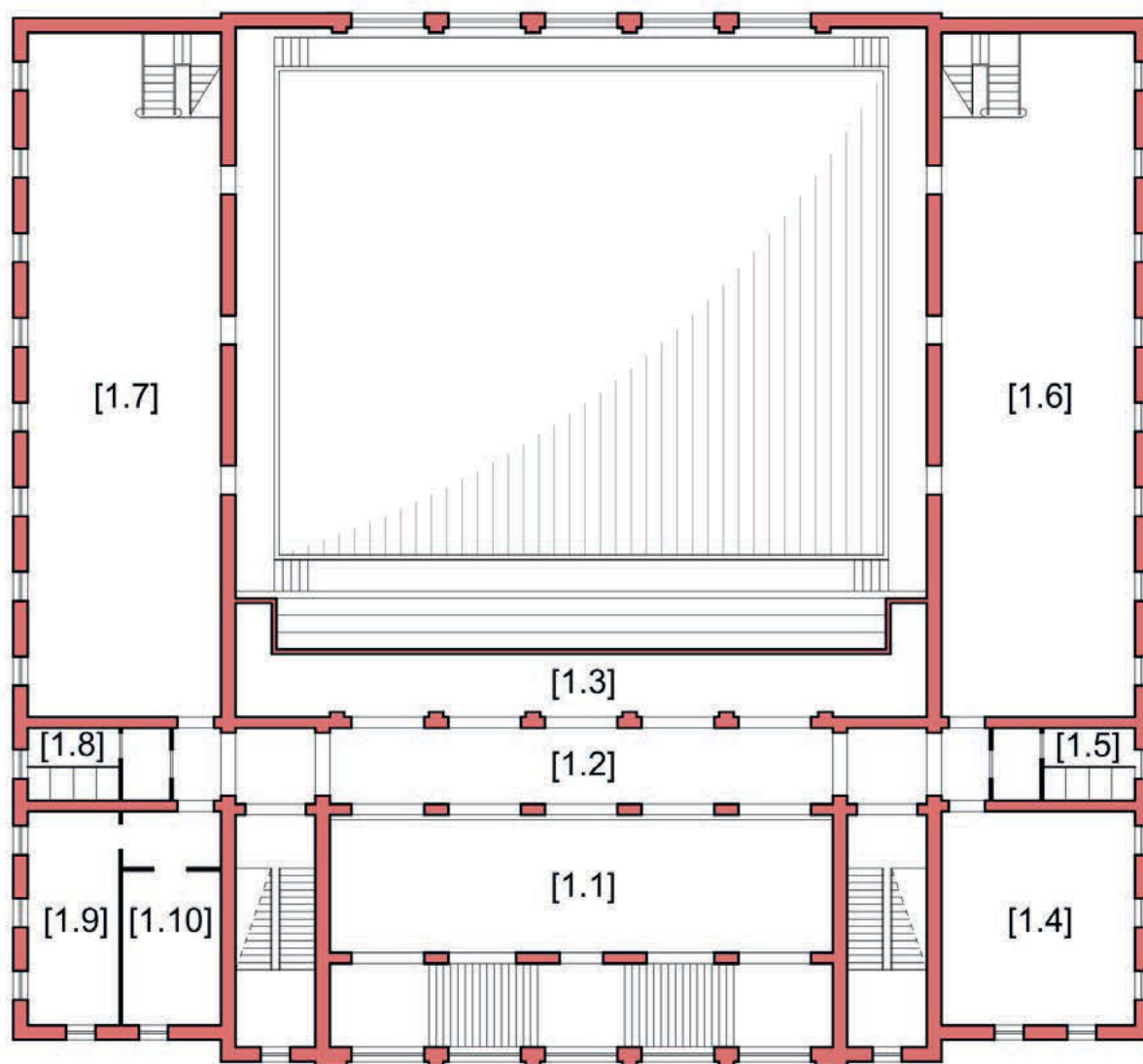
II. 5. Rzut przyziemia:

- 0.1 — pomieszczenie filtrów wodnych,
- 0.2 — kotłownia,
- 0.3 — zbiornik zapasowy,
- 0.4 — niecka basenowa,
- 0.5 — przebieralnie,
- 0.6 — toalety,
- 0.7 — przebieralnie,
- 0.8 — prysznice,
- 0.9 — prysznice,
- 0.10 — pomieszczenie z wannami,
- 0.11 — „parnia” sauny,
- 0.12 — przebieralnie,
- 0.13 — toalety,
- 0.14 — przebieralnie,
- 0.15 — prysznice,
- 0.16 — prysznice,
- 0.17 — pomieszczenie z wannami,
- 0.18 — „parnie” sauny.

Pomieszczenia oddziału męskiego: 0.5, 0.6, 0.7, 0.8, 0.9, 0.10, 0.11.

Pomieszczenia oddziału żeńskiego: 0.12, 0.13, 0.14, 0.15, 0.16, 0.17, 0.18.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

III. 6. Ground floor plan:

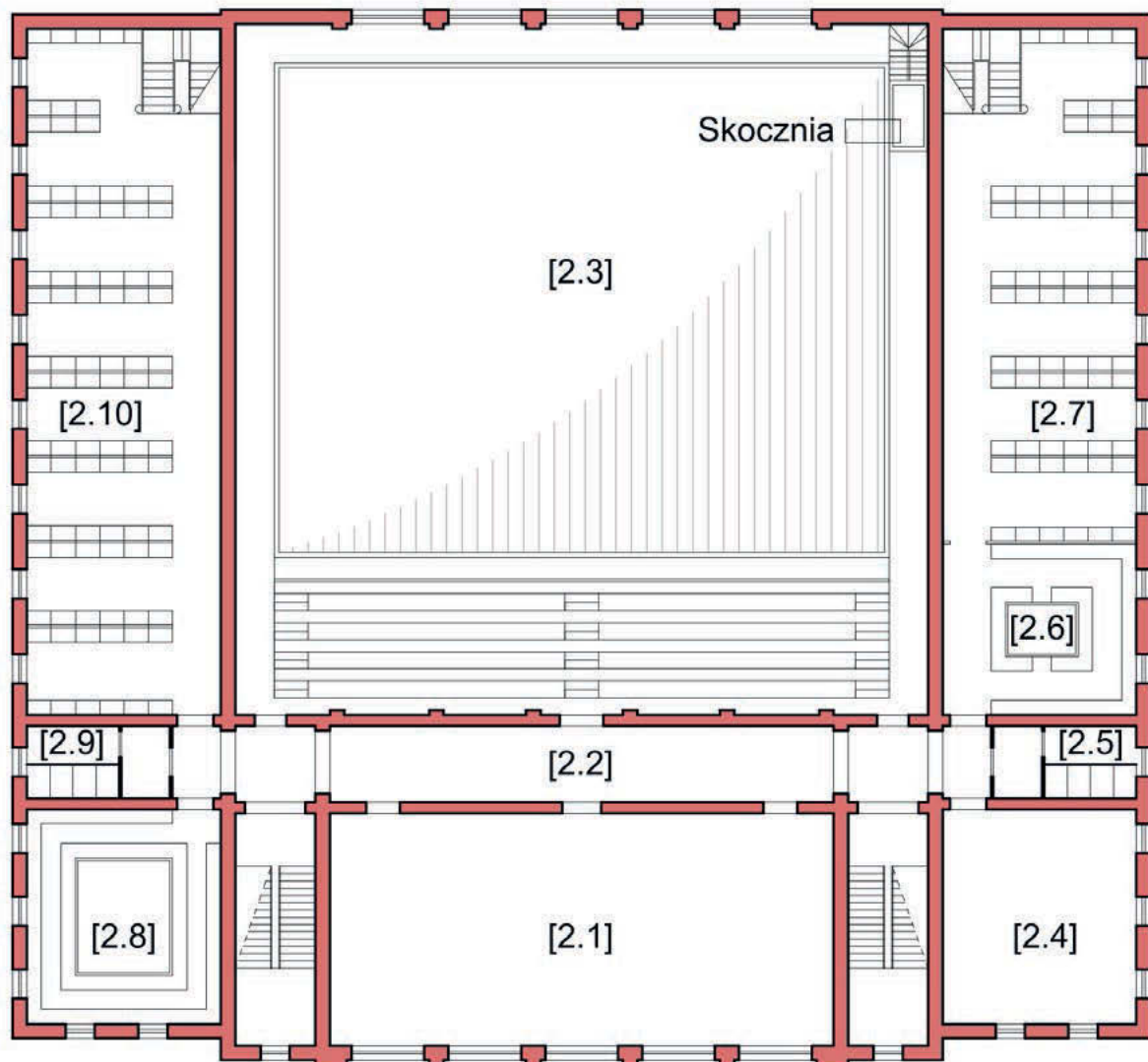
- 1.1 — 'vestibule',
- 1.2 — ;promenade',
- 1.3 — general cloakroom,
- 1.4 — 'buffet',
- 1.5 — toilets,
- 1.6 — 'women's ward' women's showers,
- 1.7 — 'men's ward' men's showers and space for gymnastics,
- 1.8 — toilets,
- 1.9 — management room,
- 1.10 — doctor's office.

Source: original work based on Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

II. 6. Rzut parteru:

- 1.1 — „westybul”,
- 1.2 — „promenada”,
- 1.3 — szatnia ogólna,
- 1.4 — „bufet”,
- 1.5 — toalety,
- 1.6 — „oddział żeński”, prysznice żeńskie,
- 1.7 — „oddział męski”, prysznice męskie oraz przestrzeń do gimnastyki,
- 1.8 — toalety,
- 1.9 — pokój zarządu,
- 1.10 — gabinet lekarski.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

III. 7. First floor plan:

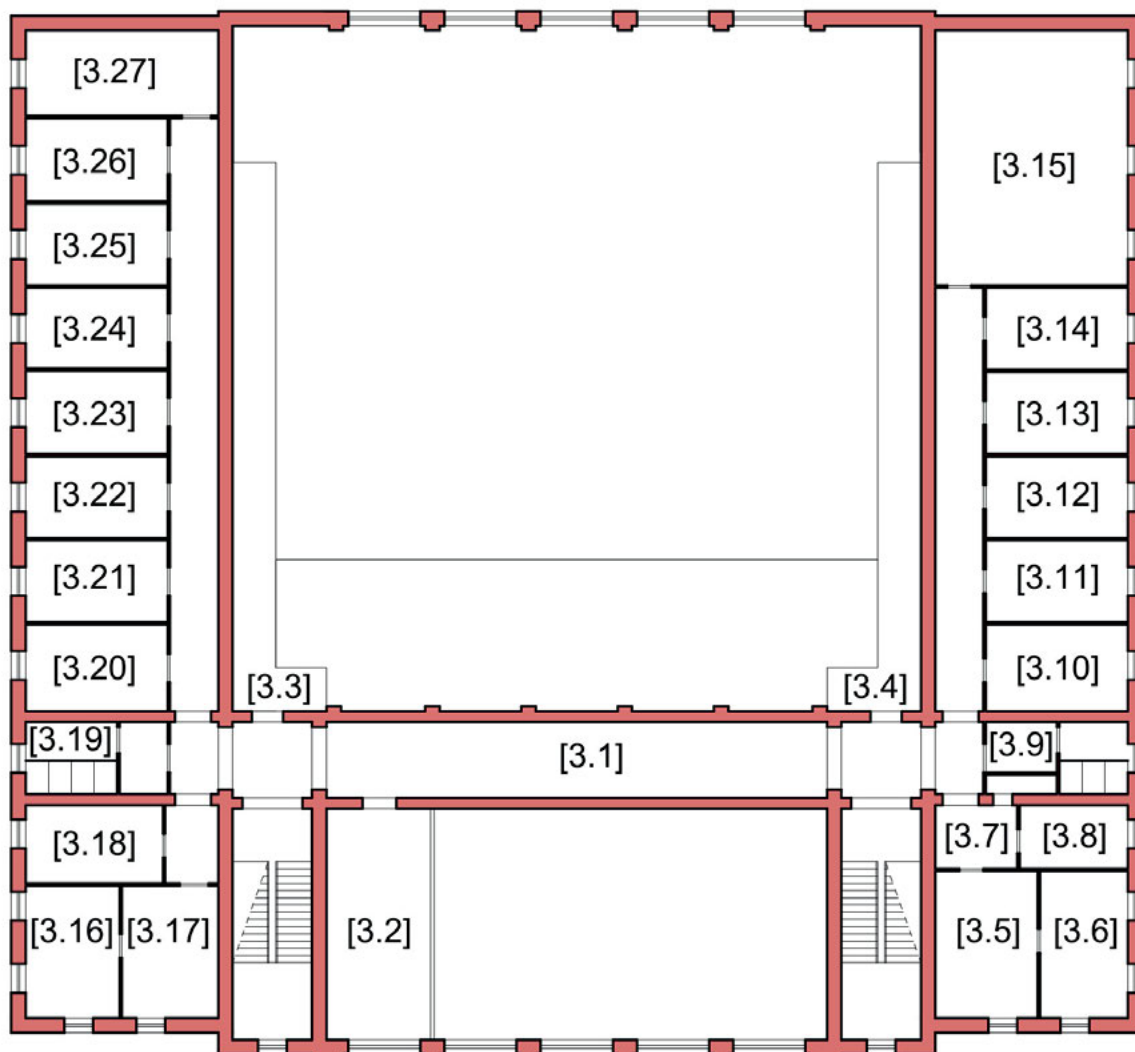
- 2.1 — meeting room,
- 2.2 — corridor,
- 2.3 — swimming pool,
- 2.4 — reading room, 2.5 — toilets,
- 2.6 — women's locker room,
- 2.7 — women's locker room,
- 2.8 — men's locker room,
- 2.9 — restroom,
- 2.10 — men's locker room.

Source: original work based on Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

II. 7. Rzut I piętra:

- 2.1 — sala zebrań,
- 2.2 — korytarz,
- 2.3 — basen,
- 2.4 — czytelnia,
- 2.5 — toalety,
- 2.6 — szatnia żeńska,
- 2.7 — szatnie żeńskie,
- 2.8 — szatnia męska,
- 2.9 — toalety,
- 2.10 — szatnie męskie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

Ill. 8. second floor plan,

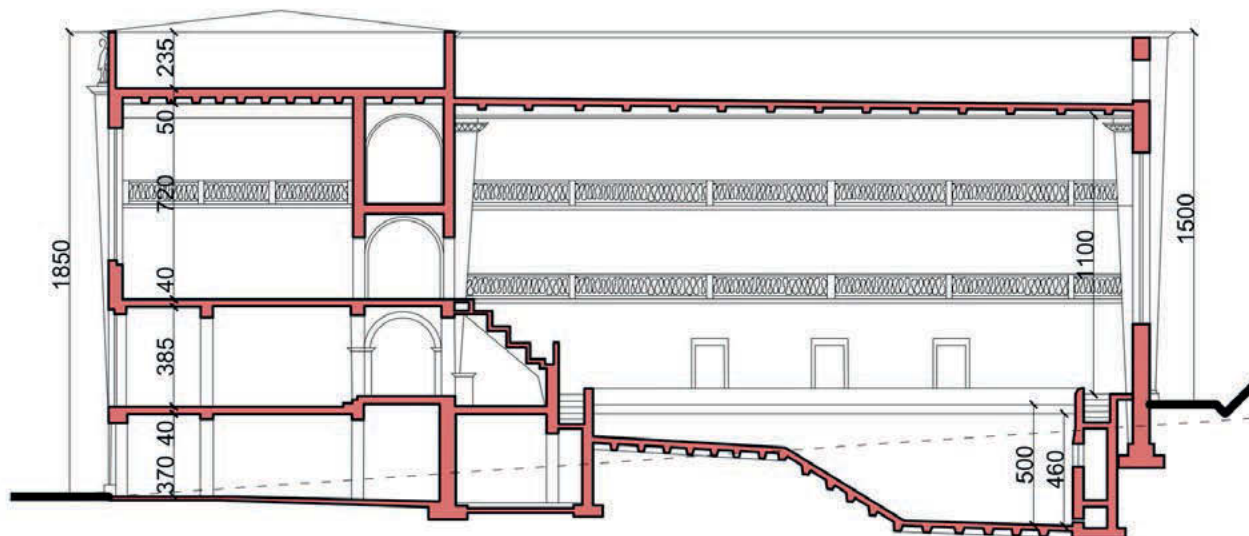
- 3.1 — corridor,
- 3.2 — gallery,
- 3.3 — gallery,
- 3.4 — gallery,
- 3.5 and 3.6 — building manager's rooms,
- 3.7 — corridor,
- 3.8 — kitchenette,
- 3.9 — toilets,
- 3.10, 3.11, 3.12, 3.13 — service rooms,
- 3.14 — linen storage,
- 3.15 — laundry room,
- 3.16, 3.17, 3.18 — club rooms,
- 3.19 — restrooms,
- 3.20, 3.21, 3.22, 3.23, 3.24, 3.25, 3.26, 3.27 — club rooms.

Source: original work based on Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie

Il. 8. Rzut II piętra:

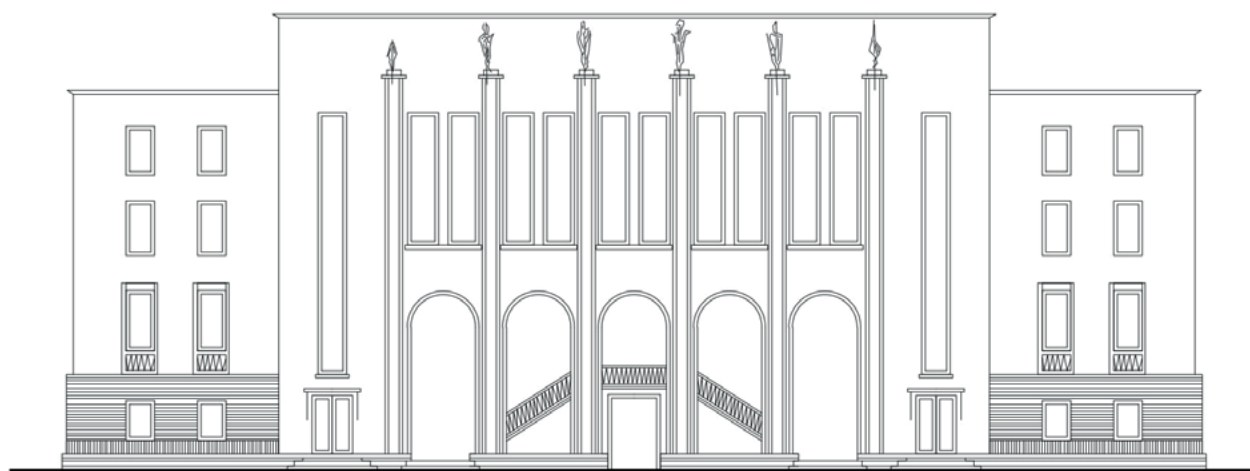
- 3.1 — korytarz,
- 3.2 — galeria,
- 3.3 — galeria,
- 3.4 — galeria,
- 3.5 i 3.6 — pokoje zarządcy budynku,
- 3.7 — korytarz,
- 3.8 — aneks kuchenny,
- 3.9 — toalety,
- 3.10, 3.11, 3.12, 3.13 — pokoje służbowe,
- 3.14 — magazyn bielizny,
- 3.15 — pralnia,
- 3.16, 3.17, 3.18 — pokoje klubowe,
- 3.19 — toalety,
- 3.20, 3.21, 3.22, 3.23, 3.24, 3.25, 3.26, 3.27 — pokoje klubowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

III. 9. Longitudinal section. Source: original work based on Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

II. 9. Przekrój podłużny, Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

III. 10. Main elevation. Source: original work based on: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ul. Obertyńskiej, 1928 r., Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

II. 10. Elewacja główna. Źródło: opracowanie własne na podstawie: Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

1. WSTĘP

Po odzyskaniu niepodległości powstało wiele inicjatyw związanych z rozwojem aktywności społeczeństwa. Działaniami priorytetowymi były prace nad odbudową polskiej gospodarki oraz odbudowa i rozbudowa infrastruktury, między innymi sportowej, umożliwiającej rozwój różnych dyscyplin. Odpowiednie zaplecze złożone z terenów sportowych, budynków i obiektów towarzyszących zwiększało potencjał rozwoju działalności w tym zakresie⁷. Tworzono ugrupowania oraz towarzystwa zrzeszające sportowców poszczególnych dyscyplin, zarówno amatorów, jak i zawodników profesjonalnych. Takie działania prowadziły do coraz większej organizacji sportu i umożliwiały partycypację w zawodach międzynarodowych oraz olimpiadach. Budowa dużych ośrodków sportowych oraz stadionów otwierała również możliwości organizacji międzynarodowej rangi zawodów w Polsce. Takie działania świadczyły o coraz większej odbudowie kraju i coraz lepszych możliwościach państwa. W dwudziestoleciu międzywojennym kilku polskich sportowców zdobywało pierwsze miejsca w zawodach międzynarodowych, zwłaszcza w olimpiadach.

Istotną rolę w rozwoju kultury fizycznej oraz działalności sportowej w kraju przypisuje się marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu. W roku 1926 został Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych. Jako marszałek patronował wielu wydarzeniom sportowym. Szczególną uwagę zwracał na rozwój kultury fizycznej dzieci oraz młodzieży podkreślając jak ważny jest sport w nauce i przysposobieniu obronnym. Z pomocą oraz inicjatywą Józefa Piłsudskiego powołano wiele towarzystw sportowych oraz instytucji propagujących rozwój sportu i rekreacji (Dudek, 2004, s. 62–63).

W niepewnym i niestabilnym politycznie okresie po zakończeniu I wojny światowej rozwój fizyczny społeczeństwa, a zwłaszcza dzieci i młodzieży, był działaniem przemyślanym pod względem ewentualnego kolejnego konfliktu zbrojnego. Wśród obiektów infrastruktury sportowej wznoszonych z uwzględnieniem wszystkich wówczas występujących dyscyplin liczną grupą obiektów były również strzelnice. Przy jednostkach wojskowych zakładano kluby sportowe, w których ludność cywilną doskonalono w tym zakresie. Działania na szczeblu państwowym

prowadziły do utworzenia struktury organizacyjnej umożliwiającej propagowanie uczestnictwa w ćwiczeniach sportowych obejmujących jak największą część społeczeństwa w różnym wieku.

2. OBIEKTY PŁYWALNI KRYTYCH W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

W pierwszej połowie dwudziestolecia międzywojennego nastąpił znaczący wzrost ilości inwestycji związanych ze sportem i rekreacją. Lwów był jednym z najważniejszych ośrodków sportowych, w którym funkcjonowały kluby sportowe i stowarzyszenia zrzeszające miłośników sportu. Z uwagi na rangę miasta w skali kraju inwestycje w infrastrukturę sportową dotyczyły szerokiego spektrum dyscyplin. Budowano boiska do piłki nożnej, korty tenisowe, sale gimnastyczne, bieżnie lekkoatletyczne, pływalnie, strzelnice, obiekty sportów konnych i zimowych oraz stadiony. W niektórych obiektach poza częścią dotyczącą uprawiania sportu realizowano również część przeznaczoną dla siedziby klubu lub towarzystwa, a także budynki zakwaterowania czasowego.

Wśród obiektów sportowych o głównej funkcji pływalni oraz funkcjach towarzyszących można wyróżnić obiekt w zespole Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie, którego budowa rozpoczęła się w 1928 roku. Projektantem kompleksu sportowego był Edgar Norwerth (Śleboda, 2000, s. 161–176). Budynek pływalni zlokalizowano w centrum założenia urbanistycznego kompleksu sportowego. Charakterystyczna forma z dominantą wieży ciśnień stanowiła dopełnienie kompozycyjne zespołu obiektów. Rytmicznie zaprojektowana elewacja nawiązywała do modularnego układu okien pozostałych budynków mieszkalnych Instytutu (Norwerth, 1930, s. 405–420). Przewidziano halę pływalni o wymiarach 12 × 25 metrów. Poza niecką basenową wzdłuż dłuższej krawędzi hali zlokalizowano trybuny, a na krótszej ścianie skocznię. Zaplecze obiektu stanowił zespół niezbędnych pomieszczeń higieniczno-sanitarnych, uwzględniający podział stref na damskie i męskie wraz z oddzielnymi wejściami. Obliczenia statyczne dla obiektu, w tym dla przekrycia dachu w formie łuku, wykonał inżynier Stanisław Hempel (Woźnicki, 1929, s. 279). Doświetlenie hali zapewniało przeszklenie dachu oraz charakterystyczne okrągłe okna na elewacji, usytuowane rytmicznie pomiędzy żelbetowymi słupami. Podobnym obiektem, aczkolwiek zrealizowanym w mniejszej skali, jest kryta pływalnia we Lwowie zlokalizowana przy ulicy Karpackiej. Projektantem pływalni był Leopold Karasiński. Formę architektoniczną uzyskano poprzez

⁷ Znaczący wzrost ilości obiektów sportowych nastąpił od pierwszej połowy dwudziestolecia międzywojennego. Organizacją państwową, która przyczyniła się do umożliwienia realizacji inwestycji związanych ze sportem i rekreacją był Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWFIPW).

kompozycję kilku prostopadłościennych brył. Na elewacjach zastosowano horyzontalny podział kilkoma pasami naprzemiennie białego tynku i modularnie zaprojektowanych okien z wypełnieniem z okładziny ceglanej (Pszczółkowski, 2016, s. 138). Charakterystycznym elementem obiektu była niemal w całości przeszklona elewacja hali z niecką basenową oraz napis utrzymany w modernistycznym kroju nad głównym wejściem — pływalnia (Munz, 1934, dostęp: 03.11.2019).

Pływalnie realizowano również w formie otwartych niecek basenowych z budynkami towarzyszącymi, w których projektowano zaplecze szatni oraz higieniczno-sanitarne, główne wejście, kasy, kawiarnię lub restaurację oraz trybuny. Przykładem pływalni miejskiej o modernistycznym rzucie oraz formie elewacji była pływalnia przy ulicy Łazienkowskiej w Warszawie zaprojektowana przez Aleksandra Kodelskiego. Obiekt został wpisany w istniejące ukształtowanie terenu wykorzystując wzniesienie w celu realizacji widowni dla publiczności. W obiekcie przewidziano charakterystyczną w formie, wielopoziomą skocznnię. Organizowano na niej zarówno ćwiczenia amatorskie, jak i zawody sportowe. Dno niecki basenowej przy skoczni można było zagłębić na pięć metrów, co umożliwiała bezpieczne korzystanie z obiektu. Zagospodarowanie terenu wokół pływalni uwzględniało piaszczystą plażę oraz tereny zielone pokryte trawnikiem. Obiekt pełnił rolę zarówno pływalni, jak i miejsca spotkań i integracji mieszkańców Warszawy (*Architektura i Budownictwo*, 1938, s. 26 – 27).

Obiekty pływalni otwartych to przykładowo pływalnia w parku Żelazna Woda we Lwowie wykonana w latach 1935–1938, obiekt o funkcji sportowej, ale również uzdrowiskowej, tak jak pływalnia w Ciechocinku zaprojektowana przez Romualda Gutta oraz Aleksandra Szniolisa i wybudowana w 1931 roku (Kordiak, Uchowicz, 2018, s.77). Podobnym obiektem była również pływalnia otwarta w parku sportowym w Wiśle, utworzona w latach 1930–1934, zaprojektowana przez E. Zaczyńskiego oraz S. Tworkowskiego (Kordiak, Uchowicz, 2018, s.79). Pływalnie otwarte o podobnej skali lokalizowano w wielu miastach II Rzeczypospolitej, między innymi w Krakowie, Jastrzębiu Zdroju, Grudziądzu, Katowicach oraz Poznaniu.

Wyposażenie obiektów sportów wodnych dostosowywano do ówczesnych wymogów opisywanych w podręcznikach oraz standardach. Zalecenia opracowywano najczęściej na podstawie realizacji obiektów zagranicznych i stosowanych w nich rozwiązań technicznych oraz funkcjonalnych. Projektowano podział funkcjonalny budynków na dwie strefy —

damską oraz męską. Pomieszczenia towarzyszące pływalni wykańczano płytkami ceramicznymi tworzącymi powierzchnię zmywalną. Większość obiektów posiadała pomieszczenia techniczne związane z oczyszczaniem wody z niecki basenowej, a także kotłownię zapewniającą obieg ciepłej wody w budynku. Zarówno w krytych, jak i otwartych pływalniach stosowano oświetlenie niecki basenowej projektowane równomiernie poprzez reflektory latarni słupowych. W odniesieniu do rozwoju technologii budowlanych w okresie dwudziestolecia międzywojennego oraz ówczesnie nowych materiałów wykończeniowych widoczna jest tendencja w projektowanych obiektach do stosowania takich rozwiązań. Niecki basenowe projektowano najczęściej w technologii żelbetowej. Jeżeli niecka była częścią pływalni otwartej i w okresie zimowym pełniła funkcję lodowiska, to ściany projektowano pod niewielkim nachyleniem w taki sposób, aby było możliwe przemieszczenia się lodu bez ryzyka destrukcji betonowej konstrukcji. Okładziną w nieckach basenowych najczęściej było szkło, płytki ceramiczne oraz terakota. Częstym elementem dodatkowym wykonywanym przy nieckach basenowych były skocznie wznoszone w technologii żelbetowej lub stalowej. Nieodłącznymi elementami dotyczącymi bezpieczeństwa użytkownika były drabiny oraz schody umożliwiające wejście do niecki, odpowiednio zaprojektowane powierzchnie utwardzone, przegłębienia wzdłuż ścian umożliwiające zbieranie nieczystości utrzymujących się na powierzchni tafli wody oraz dodatkowe brodziki uniemożliwiające zanieczyszczanie niecki basenowej i pomieszczeń higieniczno-sanitarnych (Osmolski, 1928, s. 80–148).

Wśród obiektów sportowych można wyróżnić nazwę „dom sportu”. Metodologia badawcza dotycząca badań historycznych oraz analizy literatury, źródeł ikonograficznych i pisanych, a także kartograficznych oraz kwerendy archiwalnej wykazała, że nazwa tego typu obiektu występuje jednostkowo jako określenie budynku sportowego zaprojektowanego we Lwowie⁸. Termin „dom sportu” nie występuje w zasobach poddanych w kwerendzie jako określenie rodzaju lub funkcji obiektu, a także jako nazwa projektowanego obiektu. Dokumentacja archiwalna o nazwie „Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie” zaprojektowanego przez inż. Jerzego Nechaya, świadczy o innowacyjnym podejściu projektowym połączenia funkcji pływalni

⁸ Kwerendę wykonano między innymi w Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Akt Nowych, Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie.

wraz z funkcjami siedziby klubu sportowego. Architektura obiektu została zaprojektowana w nurcie modernistycznym z wyraźnie reprezentacyjnie zaakcentowaną elewacją z głównym wejściem.

Obiekty sportowe, w których realizowano strefę wejściową w formie korytarza, kasy biletowe, szatnie, zespoły sanitarne oraz nieckę basenową można określić jako obiekty pływalni krytych. W takich budynkach było możliwe zapewnienie korzystania z basenu przez cały rok, niezależnie od warunków pogodowych. Tego typu obiekty pełniły również funkcje dodatkowe jako miejsca spotkań oraz integracji, nie tylko poprzez uprawianie sportu, ale także korzystanie z restauracji zlokalizowanych w budynku. Poza obiektami krytymi występowały również obiekty pływalni z otwartymi nieckami basenowymi.

Takie realizacje obiektów wznoszono najczęściej w dużych miastach, tak aby jak największa liczba użytkowników mogła z nich korzystać. Niektóre z rozwiązań architektonicznych świadczyły o chęci uzyskania efektu obiektu reprezentacyjnego i nowoczesnego, a nie tylko sportowo-użytkowego.

Podobnym w charakterze i funkcji był zespół obiektów wraz z pływalnią we Lwowie w Parku Żelazna Woda. W miejscu, w którym występowały wody bogate w żelazo założono kompleks parkowy. Naturalnym miejscem umożliwiającym pływanie oraz korzystanie z atrakcji wodnych był staw Kamińskiego. W latach 1935–1938 podjęto decyzję o budowie pływalni otwartej wraz z nieckami basenowymi. Projekt pływalni został sporządzony przez arch. Karasińskiego oraz arch. Kozakiewicza. Budynek zaprojektowano w sposób osiowy, reprezentacyjny. Główny budynek z wysokim holem przekryto dachem czterospadowym, a dwie części boczne — dachem płaskim. Był to jeden z większych obiektów wodnych we Lwowie z kilkoma nieckami basenowymi, położony w terenie zielonym. Funkcja obiektu sprzyjała spędzaniu czasu przez mieszkańców na rekreacji oraz integracji (Baseny Dynamo, dostęp: 21.08.2023).

We Lwowie budowano infrastrukturę sportową w dynamicznym tempie. Tworzono stowarzyszenia, związki oraz organizacje zajmujące się propagowaniem sportu, sportem amatorskim oraz procesjonalnym. W okresie dwudziestolecia międzywojennego było możliwe rozwijanie zdolności sportowych niemal w każdej dyscyplinie. Jednym z przykładów monumentalnej trybuny w konstrukcji drewnianej była trybuna przy stadionie lekkoatletycznym należącym do Żydowskiego Klubu Sportowego Hasmo-nea. Obiektem boiska trawiastego wraz z trybuną był również stadion im. Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie lwowskiego Klubu „Czarni”.

3. JERZY NECHAY — AUTOR „ALTERNATYWY PROJEKTU DOMU SPORTOWEGO WE LWOWIE”

Autorem „Alternatywy Projektu Domu Sportowego we Lwowie” był Jerzy Nechay (Marsztyn, 1977, s. 652–653). Urodził się 19 lipca 1899 roku w miejscowości Rudki (tereny wschodniej Galicji). Jego ojciec pracował jako sędzia. W 1917 roku ukończył gimnazjum we Lwowie z wyróżnieniem. W latach szkolnych należał do harcerstwa pełniąc rolę drużynowego. Pierwszą pracą, którą rozpoczął po okresie szkolnym była funkcja telegrafisty kolejowego. Na początku dwudziestolecia międzywojennego (1918–1921) służył wojsku w Pułku Łączności. Pod koniec służby osiągnął stopień sierżanta, lecz z powodu niepełnosprawności związanej z gościeniem stawowym został zwolniony. Po zakończeniu służby Jerzy Nechay przystąpił do studiów na Politechnice Lwowskiej, którą ukończył w 1925 roku z wyróżnieniem. W czasie studiów pełnił rolę działacza studenckiego, przewodnicząc Związkowi Studentów Inżynierii. Również w tym czasie udzielał się po raz pierwszy w publicystyce jako redaktor lwowskiego czasopisma technicznego „Życie Techniczne”. Te działania przyczyniły się do uzyskania stypendium dotyczącego zagranicznej specjalizacji zawodowej. Podczas tego okresu odwiedził Szwajcarię, Niemcy oraz Francję. Jednym z ośrodków, w których pracował było Federalne Laboratorium Materiałowe w Zurychu prowadzone przez prof. Mirka Rosa. Kolejnym ośrodkiem pracy był również Stuttgart u prof. Adolfa Kleinlogla. Po powrocie ze stypendium do roku 1930 pracował jako młodszy, a następnie starszy, asystent na Wydziale Inżynierii Lądowej i Wodnej Politechniki Lwowskiej. Miejscem prowadzonych badań była Mechaniczna Stacja Doświadczalna, a zakres badań naukowych dotyczył materiałów budowlanych. Opiekunami oraz mentorami naukowymi byli prof. Stefan Bryła oraz prof. Emil Bratro. W tym okresie pracował również jako konstruktor we Lwowie, w firmie Czerwiński, Jurasz i Zachariewicz. Równocześnie Jerzy Nechay publikował w lwowskim miesięczniku „Czasopismo Techniczne”, a w roku 1930 objął stanowisko dyrektora technicznego w Związku Polskich Fabryk Portland-Cement w Warszawie. Zadania, które wykonywał, były związane z konsultacjami technicznymi w zakresie praktycznego zastosowania cementu w mieszankach betonowych oraz z redakcją czasopism „Cement” i „Beton”. Od około 1930 roku uczestniczył w pracach normalizacyjnych Polskiego Komitetu Normalizacyjnego. W roku 1934 współzałożył Polski Związek Inżynierów Budowlanych i pełnił w nim rolę głównego sekretarza. W czasie II wojny

światowej brał czynny udział w obronie Warszawy. W 1939 roku był żołnierzem Armii Krajowej (pseud. Łanowski), w której współtworzył saperską formację Ciągnik. Po rozstrzelaniu ówczesnego szefa formacji prof. Stefana Bryły został jego następcą. Po roku 1945 pracował jako dyrektor w Zjednoczeniu Fabryk Cementu w Sosnowcu, Departamencie Przemysłu Budowlanego oraz Instytucie Techniki Budowlanej w Warszawie. Pracując równolegle jako wykładowca konstrukcji na Politechnice Warszawskiej, w 1954 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego.

Wśród zaprojektowanych konstrukcji obiektów przez Jerzego Nechaya można wyróżnić Dom Techników we Lwowie z roku 1925, pensjonat Lwi Gród w Krynicy z roku 1926, konstrukcje inżynierskie, w tym fabryki, chłodnie, mosty, hangary lotnicze w Dęblinie z roku 1933, zbiorniki na ropę na Helu z roku 1936, budynek Sądu Okręgowego w Gdyni z roku 1938 oraz budynek Sztabu Głównego w Warszawie z roku 1938 (Marsztyn, 1977, s. 652–653).

Postać Jerzego Nechaya można scharakteryzować jako zdolnego i niezwykle pracowitego człowieka udzielającego się w wielu organizacjach i stowarzyszeniach już od czasów szkolnych. Podczas działalności zawodowej jednym z wielu jego zainteresowań była również publicystyka⁹.

4. LOKALIZACJA

Obiekt domu sportowego lokalizowano w południowej części Lwowa. W tej lokalizacji istniały liczne przestrzenie publiczne oraz tereny rekreacyjne. Teren inwestycji położony był w dzielnicy Halickiej, jednej z pięciu dzielnic, na które było podzielone wówczas miasto¹⁰. Od strony północnej równoległe do ulicy Obertyńskiej przebiegała ulica Pełczyńska, przy której istniała cytadela. Od strony zachodniej ulica Obertyńska łączyła się z ulicą Kadecką, przy której zlokalizowano obszar przynależny do szkoły kadeckiej. Południowa część ulicy Obertyńskiej graniczyła z niezabudowanymi terenami zielonymi, rekreacyjnymi, które rozciągały się do ulicy

⁹ Wśród publikacji książkowych jego autorstwa można wyróżnić między innymi: podręcznik *Beton w budownictwie mieszkaniowym: praktyczny podręcznik dla inżynierów i techników* (1933, 1946), podręcznik *Konstrukcje żelbetowe* (1950–1955), *Wyprawy szlachetne i kamień sztuczny* (1951, 1959), *Beton na wsi: zbiór praktycznych wiadomości o stosowaniu betonu w budownictwie wiejskim i miasteczkowym* (1945, 1946, 1950) oraz podręczniki we współautorstwie, tj. *Podręcznik budowlany 1947–1951*, 3 tomy), *Podręcznik inżynierii* (1946–1951, 4 tomy).

¹⁰ Miasto było podzielone na 5 dzielnic do 1930 roku, a po upływie tego roku — na 9.

Stryjskiej. Tereny te graniczyły również od strony południowej z parkiem Kilińskiego.

Obecnie ulica Obertyńska we Lwowie nosi nazwę ulicy Zaryckich. Na podstawie analizy fotomapy miasta Lwowa można stwierdzić, że nie występują w obecnej zabudowie ślady istnienia Domu Sportowego zaprojektowanego przez inż. Jerzego Nechaya. Dostępne mapy archiwalne miasta Lwowa nie potwierdzają również budowy obiektu w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Nazwy ulic także uległy zmianie: ulica Pełczyńska to ulica Dmytra Witowskiego, ulica Kadecka to obecnie ulica Bohaterów Majdanu, ulica Wulecka to obecnie ulica Akademika Sacharowa, dawna ulica Supińskiego to obecnie ulica Kociubynskiego, dawna ulica Kosynierska to obecnie ulica Karpynia, dawna ulica Czysta to ulica Boya-Żeleńskiego. Ulice Bułgarska, Pochyła, Stryjska oraz Grecka nie zmieniły nazwy.

Prawdopodobną lokalizację projektowanego obiektu Domu Sportowego można określić poprzez analizę zabudowy oraz kierunek ówczesnego rozwoju miasta. Północna część ulicy Obertyńskiej jest niezabudowana i w tym miejscu również nie istnieją przesłanki do kontynuowania zabudowy pierzejowej, która jest wyraźnie oznaczona w części zachodniej ulicy. Wskazany obszar oznaczony kolorem zielonym jest niezabudowany. Współcześnie to właśnie w północnej części ulicy Obertyńskiej powstał kompleks sportowy „Dynamo”, graniczący z Parkiem Kultury i Wypoczynku. Architektem obiektu był Myron Vendylovyh (Grankin, 2010, s. 262). Budynek zrealizowano w latach 1969–1972, w miejscu stawu Pełczyńskiego użytkowanego zimą jako lodowisko oraz korty tenisowe. Obiekty stawu, lodowiska oraz kortów w okresie dwudziestolecia międzywojennego należały do Lwowskiego Związku Tenistów i Łyżwiarzy.

5. PROJEKT DOMU SPORTOWEGO WE LWOWIE

Projekt alternatywny Domu Sportowego zaprojektowany przez inż. Jerzego Nechaya był wynikiem prowadzonych konsultacji oraz ankiet przez Miejski Komitet Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (WFiPW)¹¹. Powodem, dla którego opracowano ponownie dokumentację był zbyt wysoki koszt realizacji inwestycji. W pierwotnej dokumentacji wskazywano zbyt duży zakres

¹¹ W dokumentacji archiwalnej brak informacji o innych autorach projektu lub współpracy Jerzego Nechaya z inżynierami lub projektantami branżowymi.

przedsięwzięcia oraz realizację infrastruktury określonej jako nierentownej. Były to ogólnodostępne toalety, których nie projektowano dla części basenowej, sala gimnastyczna i sale do boksu oraz szermierki. Wszystkie powierzchnie projektowanych pomieszczeń zmniejszono i zweryfikowano ponownie zasadność ich występowania. W nowoprojektowanym układzie funkcjonalno-przestrzennym opracowano zwiększenie dostępności pływalni oraz możliwość korzystania z niej większej ilości osób.

W części przyziemia (sutereny) wprowadzono niezwiązane z pływalnią zaplecze sanitarne z szatniami, prysznicami wannami oraz saunami. Taki podział funkcji mógł umożliwić użytkownikom korzystanie z pryszniców i saun, ale bez konieczności korzystania z pływalni. Byli to użytkownicy korzystający z zewnętrznych terenów sportowych. Korzystanie z tej części miało być przeznaczone dla potencjalnych użytkowników i z założenia tańsze od biletów do części głównej z pływalnią.

Kolejną optymalizacją oraz zwiększeniem dochodowości obiektu było wprowadzenie wielofunkcyjnej sali zebrań na pierwszym piętrze. Przestrzeń ta była tak zwaną salą wykładową, przystosowaną do zgromadzenia wielu osób. Poza funkcją podstawową sala ta miała być wynajmowana na przyjęcia, zebrania oraz inne przedsięwzięcia, które przynosiłyby dodatkowy dochód w ramach działalności obiektu.

W opisie do dokumentacji projektowej można odnaleźć informacje o tym, że alternatywny projekt nie różni się znacznie od pierwszej wersji. Nie podano jednak autora oraz odniesienia do pierwotnego projektu. Założenie pierwotne według opisu było podobne w formie, skali, architekturze oraz instalacjach.

Z uwagi na różnicę terenu na działce, poziom posadzki suterenu wyrównano z poziomem terenu przylegającego do budynku. Po drugiej stronie obiektu poziom posadzki zaprojektowano około dwa metry pod poziomem przyległego terenu. W centralnej części zlokalizowano nieckę żelbetową basenową wraz z kotłownią oraz pomieszczeniem filtrowania wody. Zaplecze publicznie dostępnych szatni, pryszniców oraz saun podzielono na dwie strefy — męską oraz żeńską. Osoby korzystające z tej części obiektu nie mogły przejść do strefy pływalni. Jedynie pracownicy obsługi mogli wejść do strefy przyziemia poprzez klatki schodowe wewnętrzne. Każda strefa została wyposażona w 17 wani, 20 pryszniców oraz strefę saun dla około 40 osób. W szatni przewidziano 60 przebieralni oraz 6 ubikacji. Ze wstępnych szacunków opisywanych w dokumentacji wynika, że każda strefa była projektowana dla 700

osób w dziesięciogodzinnym trybie funkcjonowania obiektu. Łącznie dziennie obiekt miał obsłużyć 1400 osób (mężczyzn oraz kobiet). Wejście do zaplecza technicznego obiektu wraz z kotłownią prowadziło przez drzwi w elewacji frontowej zlokalizowane pod głównymi schodami. Przez te drzwi również dostarczano węgiel do kotłowni.

Na kondygnację parteru zapewniono wejście poprzez reprezentacyjne schody zewnętrzne. Kasy przewidziano w westybulu. W części wschodniej zlokalizowano niewielkie pomieszczenie, z przeznaczeniem na tak zwany bufet. W części zachodniej przewidziano gabinety lekarskie oraz pokoje dla zarządu budynku. Po zakupie biletu użytkownicy mogli przejść do pomieszczeń przebieralni na kolejną kondygnację. Z przebieralni schodzono wewnętrznymi klatkami schodowymi do przestrzeni pryszniców, a następnie do strefy basenu. W przestrzeni z prysznicami na parterze zarówno w części damskiej, jak i męskiej, przewidziano miejsca do masażu oraz gimnastyki.

W dokumentacji przeprojektowano nieckę basenową w odniesieniu do pierwotnego projektu, poszerzając pływalnię o dwa metry, dostosowując tym samym jej wymiary do ówczesnych wymagań, koniecznych do spełnienia przy organizowaniu pływackich zawodów sportowych (basen o wymiarach 20 m × 25 m).

Na I piętrze dodatkowym miejscem dla publiczności były galerie dostępne z korytarza głównego. Na tej kondygnacji zlokalizowano również salę zebrań przewidzianą dla 25 osób. Przewidziano również czytelnię wraz z biblioteką. Przebieralnie męskie wyposażono w 90 kabin i około 40 miejsc do przebierania wspólnego. W strefie żeńskiej przewidziano 65 kabin oraz około 34 miejsca do przebierania wspólnego. Zaprojektowany układ funkcjonalno-przestrzenny obliczono na 2200 osób korzystających z pływalni dziennie. Z szacunków na rok 1928 wynika, że spodziewano się około ¼ tej ilości użytkowników. Na III piętrze zaprojektowano również galerie widokowe dostępne z korytarza.

Nad salą zebrań zlokalizowano galerię dla dodatkowej publiczności przy większych wydarzeniach. Przestrzeń tę można było również wykorzystać na stanowisko operatora filmowego wraz z rzutnikiem, za pomocą którego wyświetlane były prezentacje lub filmy na przeciwległej ścianie sali zebrań. W lewym skrzydle zaprojektowano 11 pokoi o powierzchni około 25 m² każdy. Założono również możliwość podziału pokoi w dowolny sposób, aby dopasować tę przestrzeń pod specyfikę i wielkość klubu. Skrzydło prawe było przewidziane pod lokal dla zarządcy budynku, obsługę oraz pralnię.

Przestrzeń poddasza nad II piętrzem przeznaczono pod funkcję magazynową sprzętu sportowego, w tym: rekwizytów sportowych, nart, piłek, kostiumów oraz dokumentacji archiwalnej.

Według przywołanych w dokumentacji archiwalnej norm Związku Miast w Niemczech wskaźnik efektywnego wykorzystania pływalni wynosił 1 osobę na 2,5 m² obiektu na 1 godzinę (1os./2,5m²/1h). Zakładając dzienne otwarcie obiektu o powierzchni 450 m² przez 10 godzin uzyskano wydajność 1800 osób dziennie.

6. PODSUMOWANIE

Z uwagi na obecną sytuację polityczną na Ukrainie dotyczącą konfliktu zbrojnego nie jest możliwe zweryfikowanie zasobów archiwalnych we Lwowie lub w innych miastach, w których byłoby możliwe odszukanie pierwszej wersji dokumentacji projektowej Domu Sportowego przy ulicy Obertyńskiej¹². Opis sylwetki Jerzego Nechaya umożliwia wykonanie poszerzonej analizy dokumentacji z uwagi na autora projektu. Inżynier Nechay w roku 1928, który widnieje jako data opracowania projektu, miał 29 lat. Już wtedy był doświadczonym inżynierem posiadającym szeroką wiedzę projektową, także w zakresie stosowania cementu w elementach żelbetowych. Doświadczenie zdobył przez sześć lat praktyk projektowych jako konstruktor w firmie Inżynierowie Czerwiński, Jurasz i Zachariewicz. Swoje umiejętności doskonalił także poprzez prace naukowe w ramach badań wykonywanych w Mechanicznej Stacji Doświadczalnej Politechniki Lwowskiej. Można stwierdzić, że podjęcie opracowania drugiej wersji projektu Domu Sportowego przez Jerzego Nechaya było zleceniem zamierzonym ze względu na wiedzę i doświadczenie autora. Z opisu oraz dokumentacji rysunkowej wynika, że autor dokonał optymalizacji projektowej na dużą skalę w celu umożliwienia realizacji inwestycji

¹² Wyniki przedstawione w artykule dotyczą badań podstawowych, wstępnych. Autor zamierza wykonać kolejne etapy kwerendy archiwalnej oraz analizy materiałów cyfrowych w celu wyszukania pierwszej wersji projektu oraz określenia precyzyjnej lokalizacji Domu Sportowego. Została wykonana kwerenda archiwalna w wielu archiwach między innymi w Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie, Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Lublinie — wyniki kwerendy nie wskazują na istnienie podobnego typu obiektu pod nazwą Dom Sportowy lub Dom Sportu w okresie dwudziestolecia międzywojennego, ponadto wyniki te nie ujawniły również możliwości wstępnej weryfikacji szczegółowego ustalenia lokalizacji obiektu.

ze względu na zbyt wysokie koszty pierwotnego projektu. Na podstawie analizowanego układu funkcjonalno-użytkowego obiektu można również stwierdzić, że rozmieszczenie poszczególnych pomieszczeń oraz stref dotyczących odmiennych funkcji zostało wykonane w sposób niezwykle przemyślany i optymalny. Ergonomiczne rozłożenie układu funkcjonalnego uwidocznione jest również w zaprojektowanej komunikacji, którą autor przewidział w minimalnym stopniu koniecznym do niezbędnej obsługi wszystkich pomieszczeń. Dom Sportowy we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej jest jednym z niezrealizowanych obiektów, w którym zastosowano wiele innowacyjnych zabiegów projektowych oraz nowoczesną wówczas myśl projektową, łącząc główną funkcję obiektu jako pływalni z dodatkowymi funkcjami towarzyszącymi.

REFERENCES

- Dudek, D. (2004), *Józef Piłsudski wobec problemów kultury fizycznej (1910–1935)*, Kraków: Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie.
- Grankin, P. (2010), 'Poprzednicy basenów: stawy i łaźnie starożytnego Lwowa' [in]: *Lwów: Centrum Europy*, p. 262.
- Kordjak, J., Uchowicz, K. (2018), 'Mieszkanie na usługach dziecka' [in:] Kordjak, J. (ed.) *Szklane domy. Wizje i praktyki modernizacji społecznych po roku 1918*, Warszawa: Wydawnictwo Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, pp. 77–85.
- Marsztyn, Z., Niemirycz, T. (1977), *Polski Słownik Biograficzny, tom 22*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, pp. 652–653.
- Munz, M. (1934), Narodowe Archiwum Cyfrowe sygn. 1-S-2654-3. Available at: <https://www.nac.gov.pl/obraz/223502/> (accessed: 03.11.2019).
- Norwerth, E. (1930), 'Centralny Instytut Wychowania Fizycznego na Bielanach w Warszawie', *Architektura i Budownictwo: miesięcznik ilustrowany*, pp. 405–420.
- Osmolski, W. (1928), *Budowa Terenów i Urządzeń Sportowych*, Warszawa: Główna Księgarnia Wojskowa.
- Pszczółkowski, M. (2016), *Kresy Nowoczesne. Architektura na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1921–1939*, Łódź: Dom Wydawniczy Księży Młyn.
- Szklane domy. Wizje i praktyki modernizacji społecznych po roku 1918* (2018), Kordjak, J. (ed.), Warszawa: Wydawnictwo Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki, pp. 77, 79.
- Śleboda, T. (2000), 'Centralny Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie. Architektura największego założenia sportowego międzywojennej Polski', *Studia z architektury nowoczesnej*, t. I, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, pp. 161–176.
- Woźnicki, S. (1929), 'Studia do budowy Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego na Bielanach pod Warszawą', *Architektura i Budownictwo: miesięcznik ilustrowany*, 8, p. 279.

Internet sources:

Baseny Dynamo (Żelazna Woda). Available at: <https://lwow.info/baseny-dynamo/> (accessed: 22.08.2023).

Kompleks Sportowy „Dynamo”. Available at: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/vitovskoho-53-sp/> (accessed: 22.08.2023).

Archival documentation:

Alternatywa projektu Domu Sportowego we Lwowie przy ulicy Obertyńskiej (1928), Archiwum Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

Maps:

Przewodnik po Polsce Związku Polskich Towarzystw Turystycznych (1932), Tom II, Warszawa: Jan Cotty.